

УДК 378.147

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Александрова Н. М.

У статті проаналізовано й обґрунтовано концептуальні підходи до формування управлінської культури викладача економіки. Автор виокремлює гуманістичний, аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний, інноваційно-дослідницький та компетентнісний підходи. Виокремлено принципи формування управлінської культури викладача економіки.

Ключові слова: концептуальні підходи, формування управлінської культури викладача економіки, гуманістичний, аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний, інноваційно-дослідницький та компетентнісний підходи, дидактичні принципи.

В статье автор анализирует концептуальные подходы к формированию управленческой культуры преподавателя высшей школы. Автор выделил гуманистический, аксиологический, системный, личностно-творческий, инновационно-исследовательский и компетентностный подходы.

Ключевые слова: концептуальные подходы, управленческая культура преподавателя, гуманистический, аксиологический, системный, личностно-творческий, инновационно-исследовательский и компетентностный подходы, дидактические принципы.

The author analyzes and substantiates conceptual approaches to the formation of management culture in economics teachers at higher school. There are differentiated humanistic, axiological, systemic, personality- and activity-based, innovation-research and competency-based approaches in the article. Principles of forming the management culture of higher school teachers of economics are identified.

Key words: conceptual approaches, formation of management culture, economics teacher at higher school, humanistic, axiological, systemic, personality- and activity-based, innovation-research and competency-based approaches, didactic principles.

Проблема у загальному вигляді. Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти стала особистісна орієнтація освіти, формування національних і загальнолюдських цінностей, постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-пізнавального процесу. Все це зумовлює нові вимоги до особистості майбутнього викладача, який має повною мірою оволодіти управлінською культурою в процесі професійної підготовки, набути вмінь реалізувати здобуті знання для ефективного управління навчальною діяльністю студентів.

Розробка технології формування управлінської культури студентів – майбутніх викладачів економіки в економічному університеті вимагає аналізу існуючих у педагогічній практиці концептуальних підходів і принципів формування у них управлінської культури під час психолого-педагогічної підготовки.

Аналіз останніх дисертаційних досліджень. Враховуючи сучасні здобутки теорії менеджменту, теорії і методики професійної освіти, дослідники управлінської культури (Л. Азарова, Л. Васильченко, А. Губа, О. Деркач, М. Кононенко, С. Королук, О. Поздняков, В. Сластьонов, Н. Тамарська) виокремлюють різні концептуальні підходи до формування управлінської культури майбутніх педагогів. Більшість з них вважають провідними концептуальними підходами до формування управлінської культури педагога такі: гуманістичний, акмеологічний, аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний, інноваційно-дослідницький та компетентнісний.

Принципи навчання й пов'язані з ними фактори, критерії відбору змісту освіти досліджувалися Ю. К. Бабанським, Н. П. Волковою, В. В. Вороновим, О. М. Железняковою, Н. Є. Мойсеюк, Н. М. Нікітіною, М. О. Петуховим, М. М. Фіцулою та ін.

Формування мети статті. Обґрунтувати концептуальні підходи і принципи формування управлінської культури викладача економіки.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічне осмислення процесу формування управлінської культури викладача, на переконання дослідників управлінської культури (Л. Азарової, А. Губи, Л. Васильченко, М. Кононенко, О. Позднякова, Н. Тамарської), передбачає системну методологію, оскільки орієнтація на плюралізм підходів до вивчення наукового феномену, які взаємопов'язані та доповнюють один одного, є логічною та продуктивною. Як зауважує О. Поздняков, для створення концептуального простору вивчення управлінської культури необхідно поєднувати розроблені у науці підходи і принципи, що сприятиме виокремленню базових з них до вивчення та формування управлінської культури викладача [4, с. 101].

Узагальнюючи різні визначення, під концептуальним підходом до формування управлінської культури викладача ми розуміємо педагогічну категорію, яка характеризує найбільш загальну стратегію формування цієї його характеристики у процесі психолого-педагогічної підготовки.

Методологічною основою створення моделі формування управлінської культури майбутніх викладачів економіки в умовах економічного університету у нашому дослідженні слугують гуманістичний, аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний, інноваційно-дослідницький та компетентнісний підходи.

Сучасний педагогічний менеджмент розвивається на засадах гуманізму та гуманітаризму. Гуманістична спрямованість загальної стратегії сучасної освіти вимагає підготовки фахівців, які поєднують у собі глибокі теоретичні знання і відповідну практичну підготовку. Особистісна орієнтація освіти, формування національних і загальнолюдських цінностей, постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу зумовлюють нові вимоги до особистості майбутнього викладача, який має повною мірою оволодіти управлінською культурою.

Гуманістичний підхід передбачає визнання безмежності можливостей людини і його здібностей до самовдосконалення, прав особистості на вільний прояв своїх здібностей, переконань [1, с.113].

Основним напрямом реалізації цього підходу, на думку А. Губи, є зміна пріоритетів у професійній підготовці майбутніх викладачів, демократизації навчального процесу, що дозволяє кожному студенту вільно і усвідомлено здійснювати свій світоглядний та професійний вибір, зміна методів управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Це, на переконання автора, сприятиме розвитку нового управлінського мислення [2, с. 232].

Отже, формування управлінської культури на засадах гуманізму забезпечить викладачеві вихід за межі нормативної діяльності, здатність створювати і передавати цінності культури та педагогічної професії, а також стимулюватиме особистісний розвиток студентів – майбутніх викладачів. Основними критеріями гуманних відносин між викладачем і студентом виступають доброзичливість, уміння слухати та вислуховувати, терпимість, гуманні мотиви пов'язані з бажанням творити добро та створювати ситуації успіху для кожного.

Професійне становлення і розвиток майбутнього викладача залежить від аксіологічної спрямованості його особистості. Це зумовило звернення в нашому дослідженні до аксіологічного підходу, який передбачає виховання позитивних настанов, ціннісних орієнтацій, морально-вольових якостей майбутнього викладача економіки. В його основі лежить філософське вчення про матеріальні, культурні, духовні, моральні й психологічні цінності особистості, колективу, суспільства та їх співвідношення зі світом реальності, зміна ціннісно-нормативної бази у процесі історичного розвитку. Як методологічна основа сучасної педагогіки аксіологічний підхід становить систему педагогічних поглядів, в основі яких закладено розуміння й пріоритет цінностей людського життя, виховання й навчання [1, с. 47].

Аксіологічний підхід дозволяє проаналізувати та виокремити відповідні педагогічні, особистісні, професійні цінності і ціннісні орієнтації, які розкривають значущість предметного світу і сприяють реалізації ціннісних пріоритетів у діяльності та стосунках. Сутність цінностей як компонента особистісної культури дає можливість розглядати її як ядро управлінської культури та орієнтир для цілепокладання в

професійній педагогічній підготовці та особистісно-професійному зростанні. Розвинена аксіологічна спрямованість та професійні цінності викладача виконують функцію перспективних стратегічних цілей його педагогічної діяльності, що визначає моральні устої і принципи професійної поведінки, створює відповідну вісь свідомості, яка визначає стійкість особистості та тяжіння до певного типу взаємодії й стосунків, а це, у свою чергу, виражається в спрямованості потреб та інтересів.

Отже, аксіологічний підхід до формування управлінської культури викладача сприятиме усвідомленню і розумінню сутності й проблеми професійних цінностей, цілеспрямованому залученню до них, а також реалізації особистості шляхом прийняття відповідних рішень.

Важливим аспектом у формуванні управлінської культури майбутніх викладачів є системність і послідовність в узагальненні закономірностей, які забезпечуються системним підходом. Системний підхід до пізнання й вивчення будь-якого об'єкта, на переконання О. Позднякова, є загальнонауковим підходом і є методологічним напрямом наукового пізнання і соціальної практики, в основі якого лежить дослідження об'єкта як системи [4, с. 235].

Аналіз наукових праць з теорії системного підходу дає нам підстави стверджувати, що системний підхід до формування управлінської культури є одним із ключових підходів пізнання та перетворення об'єктів дослідження через систему принципів, визначає загальну мету та стратегію теоретичної і практичної управлінської діяльності викладача; дозволяє розглядати управлінську культуру (об'єкт) в цілісності та розвитку; встановлює її тісний взаємозв'язок з професійно-педагогічною культурою та іншими субкультурами шляхом виявлення спільності цілей; виявляє її індивідуальні властивості і характеристики; розкриває її внутрішні структурні компоненти; з'ясовує роль та місце управлінської культури в професійно-педагогічній підготовці майбутніх викладачів; виявляє зв'язки з зовнішнім середовищем.

Отже, у нашому дослідженні ми розглядаємо управлінську культуру з позиції системного підходу: з одного боку, як компонент професійно-педагогічної культури, з іншого – як самостійне системне утворення.

Формуванню у майбутніх викладачів економіки соціального й професійного досвіду, системи відносин до навколишнього світу й самого себе сприяє особистісно-діяльнісний підхід. Цей підхід зорієнтовує навчально-пізнавальний процес на розвиток особистості студента як суб'єкта творчої професійної діяльності, активного учасника навчально-пізнавальної діяльності, активний пошук вирішення професійних завдань, проблемності навчання, оптимізацію індивідуальних та групових форм взаємодії, оптимальне поєднання зовнішнього контролю й оцінки з самоконтролем і самооцінкою.

Отже, особистісно-діяльнісний підхід до формування управлінської культури викладача передбачає створення такого освітнього середовища, в якому студенти – майбутні викладачі усвідомлюють себе особистістю, яка може реалізувати цілі самовизначення, самореалізації, самоутвердження в процесі управлінської діяльності, що сприятиме розвитку особистості викладача.

Особливу увагу дослідники А. Губа, В. Сластьонов, Л. Подимова, Т. Шамова приділяють інноваційно-дослідницькому підходу, вважаючи, що процес становлення майбутнього викладача має моделювати структуру інноваційної діяльності, стимулювати потребу в постійному пошуку, залучати майбутніх викладачів до логіки і методів педагогічного пошуку. На думку авторів, в основі управлінської діяльності викладача закладено зміст дослідницької роботи, в інтенсифікації та актуалізації якої варто залучати внутрішні резерви підвищення її ефективності.

Ми підтримуємо точку зору А. Губи, що інноваційно-дослідницький підхід до формування управлінської культури викладача сприятиме застосуванню новітніх освітніх технологій, формуванню власної дослідницької позиції, дозволить оцінювати нововведення, виявляти їх рівень прогресивності, перевіряти істинність інтуїтивних припущень і готуватиме студентів до їх впровадження в реальний навчально-пізнавальний процес [2, с. 240].

Отже, дослідницький підхід забезпечує розвиток суб'єктів педагогічної системи через постановку й вирішення дослідницьких завдань у процесі навчання.

Компетентнісний підхід відіграє ключову роль у навчальному процесі, оскільки компетентність розглядається як кінцевий результат: освіти (І. Зимня, В. Краєвський,

Н. Кузьміна); розвитку професіоналізму (К. Абульханова-Славська, О. Деркач); навчання комунікативних навичок (Л. Мітіна, Л. Петровська); управління кадрами (О. Анісімов, О. Гусєва).

У межах компетентнісного підходу як методологічної основи педагогічної освіти формування управлінської культури викладача передбачає індивідуалізацію навчання, її безумовну орієнтованість на особистість, розвивальну спрямованість і вікову адекватність, компетентність постає показником професіоналізму, готовності особистості до здійснення тієї чи іншої діяльності. Ми погоджуємося з думкою А. Губи, що саме компетентність як властивість особистості виражає певну міру засвоєння нею соціального досвіду, що забезпечує прийняття відповідного рішення у певній діяльності, відповідає соціальним очікуванням та інтересам учасників освітнього процесу [2, с. 245].

Отже, компетентнісний підхід до формування управлінської культури передбачає єдину систему визначення цілей, відбору змісту, організаційного і технологічного забезпечення психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів. Такий підхід дозволить чітко визначити номенклатуру та логіку розвитку значущих професійних управлінських знань і вмінь, ціннісних орієнтацій, які лежать в основі управлінської культури, сформуванню управлінську компетентність викладача, що дозволить успішно здійснювати управлінську діяльність.

Оскільки формування управлінської культури викладача розглядається як цілісний та неперервний процес, то дослідники (Л. Азарова, А. Губа, М. Кононенко, С. Корольок, Н. Тамарська) логічно виокремлюють відповідні принципи цього процесу, а саме: суб'єктивності, наступності, доповненості, адаптивності, рефлексивності, інтерактивності, проєктивності, продуктивності. У сучасній науково-педагогічній літературі не існує загальноновизначеної системи принципів, трапляються розбіжності в їх трактуванні.

Аналіз наукових джерел дає змогу зробити висновок про те, що принципи формування управлінської культури викладача відповідають дидактичним принципам організації навчально-пізнавального процесу у вищій школі, а саме таким: науковості і доступності; гуманізації та гуманітаризації; свідомості і творчій активності студентів; наочності і розвитку теоретичного і критичного мислення; системності і систематичності; міцності знань; зв'язку навчання з практикою; позитивному емоційному фоні навчання; інноваційності навчання; комп'ютеризації навчання; розвивального і виховного характеру навчання; індивідуалізації і диференціації навчання; демократизації суб'єкт-суб'єктних стосунків; врахування індивідуальних та вікових особливостей студентів; культуровідповідності; поєднання колективних і індивідуальних форм та способів навчально-пізнавальної діяльності студентів [3, с. 15].

Водночас, крім зазначених дидактичних принципів, у процесі формування управлінської культури викладача враховують ще й такі основні його положення: спрямованість навчально-пізнавального процесу на розвиток особистості фахівця, забезпечення його конкурентоспроможності; відповідність змісту навчального матеріалу сучасним тенденціям розвитку науки; єдність навчальної і науково-дослідної діяльності студентів; професійна доцільність.

Висновок. Узагальнюючи, ми можемо зробити висновок, що концептуальними підходами до формування управлінської культури майбутніх викладачів економіки в процесі психолого-педагогічної підготовки є: гуманістичний (формування гуманних стосунків між викладачем та студентом, що сприяє самовдосконаленню як особистості викладача, так і студента); аксіологічний (трансформація цінностей суспільства в орієнтири особистісної поведінки, що визначають вибіркове ставлення майбутнього викладача до об'єктів соціальної інформації); системний (формування управлінської культури як цілісної інтегративної індивідуально-особистісної характеристики викладача); особистісно-діяльнісний (формування професійно значущих управлінських якостей та здібностей особистості); інноваційно-дослідницький (розгляд управлінської культури викладача як умови реалізації дослідницької діяльності); компетентнісний (спрямований на оновлення змісту психолого-педагогічної підготовки, підсилює його діяльнісний, практико-орієнтовний характер і є механізмом його приведення у відповідність з вимогами сучасності).

Перспективи подальшого наукового дослідження ми вбачаємо у розробці та обґрунтуванні моделі та технології формування управлінської культури викладача економіки в економічному університеті.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Губа Н. В. Теоретико-методологічні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Губа Н. В. – З., 2010. – 450 с.
3. Педагогічний процес у вищій школі : метод. реком. / авт.-уклад. В. В. Сгадова. – К. : НПУ, 2003. – 57 с.
4. Поздняков А. П. Формирование управленческой культуры будущего специалиста социальной работы в вузе : дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 / Поздняков А. П. – Москва, 2007. – 439 с.